

Met andere ogen

Hoe zien de Vlamingen de Duitsers en de Nederlanders?

Hoe zien de Vlamingen de Duitsers en de Nederlanders? Dat was de opgave voor de volgende uiteenzetting. Maar toen ik deze vraag formuleerde, zag ik al gauw in dat ik niet in staat ben om deze vraag afdoende te beantwoorden. Ik zou kunnen zeggen dat de Vlamingen de Duitsers identificeren met twee wereldoorlogen, met een Wirtschaftswunder, misschien met Mercedes en met Beierse Lederhosen, sommigen ook met Bayer Leverkusen of Boris Becker. Maar deze vaststellingen kunnen zeker niet volstaan.

Noodgedwongen moet ik bijgevolg teruggrijpen naar mijn persoonlijke ervaringen. Ik woon en werk sinds 11 jaar in Duitsland. Dat beschouw ik zelf niet als voldoende om een duidelijk beeld te hebben van de Duitsers. Maar een persoonlijk beeld heb ik allicht. En dat ligt aan de basis van wat volgt. Daar wil ik vooraf op wijzen. Mijn invalshoek is niet wetenschappelijk, maar individueel en ik beperk mij tot mijn persoonlijke, zij het ten dele professionele, ervaringen als mens en waarnemer in Duitsland.

Toen ik hier aankwam in januari 80, had ik een uitermate vaag beeld van de Duitsers. Ik geloof niet dat ik overladen was met vooroordelen. Duitsland riep bij mij begrippen op van welvaart, een somber verleden en — vooral — een rooskleurige toekomst. Ik kwam, als je zo wil, vrij onbevangen hier naartoe. Maar dat zou niet lang zo blijven.

Mijn hoofdprobleem was niet, zoals ik gevreesd had, de omgang met de taal, maar wel de omgang met de mensen. Ik heb er jaren over gedaan om de kern van dit probleem te definiëren. Ik heb het inmiddels herleid tot de confrontatie met andere normen.

Ik heb ook een jaar in Amerika gewoond, en ook daar gelden allicht andere normen dan in Vlaanderen. Maar waarschijnlijk omdat ik daar de norm relatief snel geadapteerd had, waren de verschillen met de vertrouwde omgeving weliswaar zichtbaar, maar niet problematisch.

Dat het mij in Duitsland anders verging, en tot op heden soms vergaat, kan ik enkel verklaren met de overtuiging dat normen hier een veel grotere rol spelen dan in de Verenigde Staten en, met het oog op de context van vandaag, dan in Vlaanderen. Bovendien heb ik sterk de indruk dat Duitsers meer dan Amerikanen en Vlamingen normen opleggen van bovenaf, en dat de bereidheid om opgelegde normen te aanvaarden in Duitsland buitengewoon groot is.

Duitsland is voor mij dus niet het land van Sauerkraut en Neuschwanstein. Het is het land van de normen. De Duitse industriernorm, de DIN, heeft volgens mij niet toevallig een internationaal karakter. De DIN, die we terugvinden in papierformaten en elektrische stekkers, en in zoveel andere toepassingen, is internationaal erkend, omdat de Duitsers zo goed, en dat wil ook zeggen zo consequent, normen kunnen ontwikkelen en ermee kunnen omgaan. Niet alleen in de industrie, maar in het leven in het algemeen. Ze zijn ervan doordrongen. De consequente respectering van de norm is waarschijnlijk de belangrijkste eigenschap van de Duitsers. Dit kan de laagste dieptepunten, maar ook de sublimste hoogtepunten van dit volk verklaren.

Mij maakt het duidelijk waarom het soms zo moeilijk is om met Duitsers om te gaan, en soms ook zo eenvoudig. Fransen of Britten moet je mogen, om ermee overweg te kunnen. Bij Duitsers speelt dat nauwelijks een rol. Je moet de norm kennen. Wanneer je die toepast, kun je binnen dat afgebakende terrein weer jezelf zijn, als Vlaming of als om het even wie. Maar wanneer je de norm niet respecteert, omdat je hem niet kent, of omdat je hem verwerpt, dan maak je jezelf en je Duitse omgeving het leven onmogelijk.

Er zijn in de regel twee mogelijkheden: het consequente conflict of de consequente capitulatie. Een compromis tussen deze beide heb ik in de ontelbare situaties, die een mens zo in ruim 10 jaar beleeft, zelden gevonden. Als ik daar een enkele keer toch in slaagde, had ik bij nadere beschouwing steeds weer de indruk dat die situatie niét typisch Duits was. Een vooroordeel?

De logische volgorde, die ik in het kader van deze uiteenzetting respecteer, beantwoordt geenszins aan de chronologische orde van mijn inzichten. Integendeel: tot de conclusie in verband met het belang van de norm ben ik relatief laat gekomen. Een aantal consequenties ervan waren me voordien opgevallen. De puzzel paste voor mij pas in elkaar, toen ik het normeren als kerneigenschap vooropstelde.

1. Het karakter van de Duitser

1.1. Organisatie

Wat houdt deze drang tot normering nu uiteindelijk in voor het karakter van de Duitser als dusdanig? Welke eigenschappen zijn typisch Duits? Ik besef dat het erg riskant is om hierop in te gaan. Het antwoord is noodgedwongen fragmentarisch, onvolledig, subjectief. Het beantwoordt

zeer zeker niet aan enige norm. En daardoor begeef ik mij, per definitie, tegenover een gedeeltelijk Duits publiek, op glad ijs. Ik riskeer het toch.

Het meest opvallend is misschien wel de drang van de Duitsers om aan de context, waarin ze zich bewegen, een georganiseerd karakter te geven. Ze delen met de Japanners in de wereld het stereotiepe beeld van de grote organisatoren. Enkele voorbeelden uit verschillende gebieden van de samenleving, waar de organisatiedrang mij bijzonder opvalt:

De bewegwijzering op de Duitse snelwegen is opgesteld volgens een weldoordacht stramien. In Vlaanderen staat een bord een keer op de middenberm, dan weer rechts. Bij sommige afslagen duikt er één bord op, bij andere verschillende. Niet zo in Duitsland. Niet alleen het model van de borden en het lettertype beantwoorden aan een vooropgestelde norm, maar ook de plaatsing ervan. De afslag wordt vooraf aangekondigd. Er wordt een duidelijk onderscheid gemaakt tussen knooppunten en afslagen. En bij knooppunten wordt weer een onderscheid gemaakt tussen de begrippen "Kreuz" en "Dreieck". Het herkenningseffect leidt tot een automatisme. De Duitse automobilist stelt de norm niet bewust vast, tot hij in Vlaanderen verzeild geraakt, en drie rondjes op de ring rond Brussel draait, om de afslag naar Aken te vinden.

Maar bij organisatie hebben de betrokkenen lang niet altijd baat. Soms ontaardt organisatie in betutteling en in een overdreven beperking van de vrijheid. Vaak heb ik het gevoel in Duitsland, veel vaker dan in Vlaanderen, dat ik aan organisatie word onderworpen.

Het geselecteerde ophalen van huisvuil bijvoorbeeld zou een prachtige zaak zijn, wanneer ik iedere vrijdagmorgen mijn genormeerde zwarte en groene ton naar buiten kon rollen. Maar zo gaat het niet. Ik heb ooit gekozen of de zwarte ton wekelijks, dan wel tweewekelijks wordt opgehaald. Daar bestaat een passende sticker voor. De groene ton kan alleen tweewekelijks. Een kartonnetje met afval, wanneer één van beide tonnen vol is, blijft staan. Want daarvoor zijn er in de supermarkt genormeerde zakken te koop, gewone grijze en biozakken. En wanneer ik een keer een tak of een plank wil meegeven, valt dat onder de categorie groot afval. De afvalkalender geeft aan welk soort groot afval wanneer wordt opgehaald. De afvalverwerking gebeurt immers geselecteerd. Dus geen tuinafval en oude meubels samen. Eén keer verslapen, en de rotzooi blijft minstens 6 weken in de garage liggen.

Het zou allemaal anders kunnen. Maar daar heeft de organisator geen baat bij. En zijn bereidheid om zich in mijn plaats te stellen blijkt zeer gering.

1.2. Categorieën en hiërarchie

Organisatie vereist per definitie indeling. Veel meer dan Vlamingen denken, leven en werken Duitsers met categorieën. Om deze te kunnen ordenen, speelt in de meest uiteenlopende levenssituaties hiërarchie een rol. Waarbij ik een onderscheid zou willen maken tussen enerzijds "vaste" en anderzijds "wisselende" hiërarchieën. Als ik zeg een vaste hiërarchie, dan bedoel ik dat deze aan de grondslag van een welbepaalde structuur ligt. Bij een wisselende hiërarchie hangt het van de betrokkenen af wie in een situatie de doorslag geeft.

Een vaste hiërarchie vinden we bijvoorbeeld terug in het bedrijfsleven. Dat is niet typisch Duits, maar Duitsers gaan hier blijkbaar op een specifieke manier mee om. Ik heb zelf geen ervaringen opgedaan in deze sector. Maar ik heb herhaaldelijk van verschillende Vlaamse en ook Nederlandse kennissen in de Duitse industrie horen beschrijven dat het in Duitsland veel eenvoudiger is om een bepaalde taak te laten uitvoeren dan in Vlaanderen en Nederland. De Duitse werknemer respecteert in hoge mate de hiërarchie, aanvaardt wat hem van bovenaf wordt opgelegd, stelt daar alleen of vooral vragen bij, die betrekking hebben op de goede uitvoering van het werk. Hij trekt minder in twijfel. Daardoor is het systeem berekenbaarder. Maar de produktiviteit is niet perse hoger. Het absentisme blijkt een groot probleem te zijn in het Duitse bedrijfsleven. Je kunt je de vraag stellen of deze strenge hiërarchie uiteindelijk niet ten koste gaat van het verantwoordelijkheidsbesef.

Anderzijds blijken Duitsers een grote behoefte te hebben aan hiërarchische duidelijkheid. Ook bij sociale contacten speelt hiërarchie een rol. De taal helpt daarbij. Het 'siezen' schept de noodzakelijke afstand, net als het gebruik van titels. Wanneer ik zeg Herr Dr. Poortinga, dan geef ik daarmee alleen al te kennen dat de heer Poortinga niet zomaar iemand is. In Vlaanderen is deze strenge betiteling, en dan met name in de spreektaal, vrijwel gereserveerd voor militair gebruik, dus voor die omgeving die inderdaad van hiërarchie het sterkst doordrongen is.

Maar de sociale hiërarchie gaat veel verder in Duitsland. Het aftasten naar het hiërarchische spanningsveld is een steeds wederkerend proces, wanneer twee personen, die elkaar niet of slechts oppervlakkig kennen, met elkaar in contact komen.

Een voorbeeld van wat ik een "wisselende hiërarchie" zou willen noemen: de verhouding tussen klant en verkoper in een winkel. De hiërarchische verhouding tussen beiden is niet vastgelegd. En het is voor beiden van belang de dominante rol te spelen, voor de klant, omdat hij iets wil van de verkoper, voor de verkoper, omdat hij zich niet alles kan laten

welgevallen door een klant. Wie dit rollenspel niet kent, of niet beheerst, dreigt het onderspit te delven. Mijn collega van NRC-Handelsblad Rob Meines beschrijft dit fenomeen in zijn boek over de Duitsers. Het valt dus ook Nederlanders op. Ik vind het echter te eenvoudig om te stellen dat je een Duitser autoritair moet aanpakken om wat van hem gedaan te krijgen. Fundamenteel is de conclusie van Meines niet fout, maar ze gaat mijns inziens voorbij aan de essentie, namelijk het zoeken naar hiërarchische duidelijkheid. Het klopt inderdaad dat mijn kansen om van een verkoper datgene gedaan te krijgen, wat ik wil, verbeteren, naarmate ik in het onderlinge contact de dominante rol kan spelen. Maar dat op zich lijkt me een universele waarheid. Typisch Duits is de stilzwijgende bereidheid om snel duidelijkheid te scheppen omtrent de onderlinge verhouding. Wanneer ik dat niet begrepen heb, lijken alle verkopers pestbuilen, behalve de enkele in de betere zaken, die onderdanigheid hanteren als een teken van standing en dus als een verkoopstechniek. Wanneer ik deze specifieke situatie vergelijk met Vlaanderen, dan moet ik vaststellen dat Vlamingen veel eerder consensus dan superioriteit nastreven. Vlamingen zijn, en dat in tegenstelling tot Duitsers, meesters in het zoeken en vinden van compromissen.

1.3. Autoriteit en discipline

Het voorgaande impliceert een ander wezenlijk onderscheid tussen Duitsers en Vlamingen: hun omgang met autoriteit en discipline. Ik heb geen enkele reden om aan te nemen dat Vlamingen in hun wezen minder autoritair zijn dan Duitsers. Integendeel.

De opvoeding van de kinderen bijvoorbeeld binnen het gezin, maar ook op school, is in Vlaanderen beslist autoritairder dan in Duitsland. Ik heb wel eens gehoord dat de naoorlogse generatie Duitsers in een maatschappelijke anti-autoritaire reflex meer permissief met hun kinderen zou omgaan dan hun ouders destijds. Ik weet niet of dat klopt. Wel stel ik vast dat de tolerante Vlaming tegenover zijn kinderen verschrikkelijk intolerant kan zijn.

Wat ik hiermee wil aanduiden: we moeten ons ervoor hoeden om uit de autoriteit in gegeven omstandigheden af te leiden dat iemand of een volk in zijn wezen bepaald autoritair is. Wel meen ik te moeten concluderen dat de Duitsers, gezien het voorgaande, gezien hun bereidheid tot organisatie en hiërarchie, beter met geïstitutionaliseerde autoriteit overweg kunnen dan de Vlamingen. Met wat van bovenaf gezegd wordt, stemmen Duitsers relatief makkelijk in. Daarbij is het zeer goed mogelijk dat de rangorde, de

bepaling van wat boven en wat onder is, niet dictatoriaal wordt opgelegd, maar dat deze rangorde het resultaat is van een gecompliceerd maatschappelijk proces. Een voorbeeld kan dit verduidelijken.

De milieupartij de Groenen is gegroeid uit een bepaalde tijdgeest, tegen de toenmalige politieke stroom in. De oprichting van de Groenen verliep zeker niet autoritair. Ook in haar structuur wekt de partij allesbehalve een autoritaire indruk. Integendeel. Met de toepassing van de basisdemocratie maakt de partij het zichzelf, haar coalitiepartners, en zelfs haar kiezers, bepaald moeilijk. En toch bezitten de Groenen in de ogen van velen autoriteit inzake sociaal-ecologische politiek. De bereidheid van de aanhangers – en dat geldt ook voor andere politieke partijen – om zich met hun partij te identificeren, en relatief kritiekloos de waarheden van de partij over te nemen, is in Duitsland zonder meer opvallend. Soms hoor ik zelfs Duitse collega-journalisten in politieke discussies bijna letterlijk zogenaamd persoonlijke standpunten citeren uit het programma van hun voorkeurspartij. Terwijl dat vroeger op mij de indruk maakte van een geestelijk plagiaat, beschouw ik het inmiddels meer als de behoefte van geestelijke identificatie met een hoger gezag.

1.4. Groepsidentiteit

Het is bijgevolg niet verwonderlijk dat Duitsers zich sterker identificeren dan Vlamingen met de groep, waarvan ze deel uitmaken. Om even terug te keren naar het voorbeeld van onze verkoper van daarnet.

Een verkoper in Duitsland maakt op de eerste plaats deel uit van een bepaalde structuur. Hij situeert zichzelf in zijn bedrijf, waartoe de klant niet behoort. Wanneer ik bij mijn bakker binnenkom, zijn daar doorgaans twee verkoopsters. Het gebeurt dat één van hen bijvoorbeeld een rek leegruimt, of aanvult, terwijl klanten staan te wachten. Dat blijkt op zich niet een reden te zijn om de werkzaamheden aan te passen aan de klandizie. Dezelfde twee dames praten gemoedelijk met elkaar, terwijl ze klanten bedienen. De communicatie met de klant beperkt zich dan tot de geijkte formule "sonst noch etwas". Niet alleen de toonbank, maar ook hun positie scheidt hen van de klanten.

Ook van landgenoten, die werkzaam zijn in het Duitse bedrijfsleven, heb ik meer dan eens gehoord dat hun Duitse collega's zich sterk identificeren met de firma. Naar Vlaamse begrippen lijden ze aan een soort bedrijfschauvinisme. Naar Duitse normen zijn het loyale werknemers. Zelfs binnen één en dezelfde firma zal een Duitse werknemer, wanneer ik het vanuit mijn Vlaamse standpunt bekijk, zich tegenover collega's van een andere afde-

ling vaak afschermen, in termen van "wij" en "jullie", of sterker nog: "wij" en "de rest".

Vanzelf rijst de vraag in dit verband of Duitsers dan ook een sterker nationaal gevoel hebben dan Vlamingen, of een Duitser zich meer dan een Vlaming identificeert met het volk waarvan hij deel uitmaakt. Zeer zeker. Dat het Duitse nationalisme de voorbije halve eeuw niet of nauwelijks merkbaar was, kan ik enkel verklaren met de nederlaag van de tweede wereldoorlog. De geallieerden, de overwinnaars, dus vanuit het Duitse standpunt hiërarchisch degenen die de nieuwe norm konden bepalen, hebben het Duitse nationalisme bij wijze van spreken verboden. Want niet alleen taalkundig, maar ook in de hoofden van geallieerden en Duitsers, was het onderscheid tussen nationalisme en nationaalsocialisme gering.

Dat in werkelijkheid de natuurlijke drang van de Duitsers naar nationalisme bestaat, is nog maar pas, bij de Duitse eenheid, aan het licht gekomen. Ik beschouw de eenheid niet als een uiting van nationalisme. Maar ik stel wel een verkapt vorm van nationalisme vast tussen Oost- en Westduitsers, Ossies en Wessies. Wij en zij. Dat fenomeen komt misschien het best tot uiting in het grapje, waar de Oostduitser tegen de Westduitser zegt: wij zijn één volk. En de Westduitser antwoordt: wij ook. De omgang van de Duitsers met het eenheidsproces, zowel in het oosten als in het westen, is trouwens een fenomeen, dat zeer veel vertelt over de Duitse aard, en dan bedoel ik de diepere wortels van de Duitse identiteit, datgene wat het wezen van de Duitsers uitmaakt. Het zou een thema op zich kunnen zijn.

1.5. Sociale omgang

Nog een woordje over de manier waarop Duitsers met elkaar omgaan.

Het is mijn ervaring dat de onpersoonlijke benadering de regel is, waarvan Duitsers slechts afwijken, mits ze daartoe een gegronde reden hebben. Zeer vaak heb ik het gevoel dat mensen, die elkaar niet goed kennen of die elkaar slechts in een bepaalde context kennen (collega's bijvoorbeeld) bij hun onderlinge omgang zich beperken tot de aangelegenheid, die de aanleiding vormt voor hun contact, en dat ze menselijke of persoonlijke accenten als storend ervaren. Belangrijk is dat men zich duidelijk uitdrukt.

Wanneer ik tegenover een Duitser laat blijken dat ik niet precies weet wat ik wil, provoceer ik makkelijk irritatie. Voor een Vlaming in dezelfde positie kan dit een aanleiding zijn om samen te zoeken naar een oplossing voor het probleem.

Bij de inlichtingendienst van de telefoonmaatschappij in Duitsland word ik het best bediend, wanneer ik kort en bondig zeg wat ik wil, en dan bij voorkeur in de relevante volgorde: eerst de woonplaats, dan de naam. Ik vraag het telefoonnummer, en krijg dat ook. Wanneer ik het kengetal wil weten, moet ik dat er vaak extra bij vermelden, hoewel de telefonist of telefoniste volgens mij had kunnen vermoeden dat ik het kengetal van Regensburg of Schwerin niet van buiten ken. Bij diezelfde toch vrij anonieme inlichtingendienst in Vlaanderen heb ik een meer menselijk contact. Dat hoeft niet positief te zijn. Het kan best voorkomen dat de andere kant behoorlijk onbeschoft is, wat me in Duitsland bespaard blijft, mits ik mij aan de spelregels hou.

Duitsers drukken zich in het algemeen zakelijker uit dan Vlamingen. Ze blijken daar behoefte aan te hebben, en ertoe in staat te zijn. De vraag naar oorzaak en gevolg, is de vraag naar de kip en het ei.

Wanneer ik in Duitsland naar de weg vraag, krijg ik doorgaans een duidelijk antwoord. Dat kan luiden: ik weet het niet. Of er volgt een vrij systematische wegbeschrijving. In Vlaanderen daarentegen zal degene, die het antwoord schuldig blijft, tenminste eerst diep nadenken, en eventueel zelf een ander op straat aanhouden om het antwoord vooral niet schuldig te moeten blijven. En bij het geven van de routebeschrijving worden voor de duidelijkheid, die uiteindelijk het verhaal vaak onbegrijpelijk maakt, allerlei irrelevante details vermeld: namen van cafés, van benzinepompen, waar ik langs kom, of van zijstraten, waar ik helemaal niet in moet.

1.6. Stiptheid

Een ander punt: één van de grootste misverstanden onder Vlamingen, en ik meen ook onder Nederlanders, ten aanzien van de Duitsers, betreft de stiptheid, de Pünktlichkeit. Deze wordt algemeen beschouwd als een individuele eigenschap, terwijl ze mijns inziens enkel verklaarbaar is in verband met het voorgaande.

Mijn ervaring is het dat een Duitser in de regel niet stipter, en ook niet minder stipt is dan een Nederlandstalige Europeaan. Ik heb me de voorbije tien jaar groen en blauw geërgerd aan Duitse handwerkers, die een karwei zouden uitvoeren, maar niet opdaagden; over vertragingen bij leveringen zou mijn vrouw, die een zaak heeft hier in Duitsland, inmiddels zelf een voordracht kunnen houden; en in openbare instellingen, waarmee ik soms te maken heb, valt de stiptheid vooral op aan het einde van de diensttijd: 30 seconden over 5 wordt de telefoon inderdaad niet meer opgenomen.

Ik geloof dat de legendaire stiptheid van de Duitsers slechts functioneert in het hiërarchisch genormeerde kader. Stipt is men in functie van hiërarchie en normen. Ik bedoel niet dat Duitsers bewust een onderscheid maken. Ik wil hiermee zeggen dat hun zoveel gelegen is aan de respectering van een bepaalde orde, dat ze met het oog daarop, maar ook enkel met het oog daarop, inderdaad inzake stiptheid een grotere inspanning leveren dan Vlamingen en Nederlanders.

Ondermeer daardoor functioneert de industrie zo goed in Duitsland. De werknemers doen precies wat van hen verwacht wordt. Of althans meer precies dan in andere Europese landen, als ik mijn zegslieden uit het bedrijfsleven mag geloven.

Maar ook in sociale zin -- daarover hadden we het eveneens eerder -- hechten de Duitsers veel belang aan het respecteren van normen. En daarom hoeft het niet te verbazen dat manifestaties, zelfs recepties, stipt op tijd beginnen in Duitsland. Ik denk dat Duitsers het verschrikkelijk vinden om te laat te komen en daardoor op te vallen als iemand die afwijkt van het groepsgedrag dat in die welbepaalde context van hem wordt verwacht, terwijl met name Vlamingen het telaar komen ervaren als een bewijs van individualiteit. Omdat Duitsers in de regel niet willen afwijken van de norm, komen ze niet te laat. En omdat Vlamingen individualisten zijn, komen ze in de regel te laat. Wat ook niet zo erg is, als je er rekening mee houdt. Je zou kunnen stellen dat de Vlamingen met hun collectieve afwijking spontaan een norm creëren. Maar het wezenlijke verschil met de Duitsers is dat deze norm van onderuit geschapen wordt, dus geen hiërarchisch karakter heeft, terwijl de Duitse norm – de uitnodiging zegt 8 uur, en iedereen is er om 8 uur – wordt opgelegd van bovenaf, dus wel hiërarchisch is.

1.7. Individualiteit

We komen hier op een cruciaal onderscheid tussen Duitsers en Vlamingen. Het betreft het begrip individualiteit.

Ik ben lange tijd van mening geweest dat Vlamingen per definitie individualisten zijn, en Duitsers per definitie niet. De jongste tijd heb ik dat standpunt gedifferentieerd. Ik zou eerder zeggen dat Vlamingen en Duitsers hun individualiteit in wezen anders beleven.

Gezien het belang van de norm, van het respecteren van de orde, waarin hij zich beweegt, moet de Duitser zijn individualiteit aan banden leggen. Het is niet eens relevant of hij dat aangenaam vindt of niet. Want uiteindelijk doet hij het om te kunnen functioneren in een geheel. Ook

Vlamingen in de Duitse samenleving gaan op een andere manier met hun individualiteit om dan in Vlaanderen.

Omgekeerd schept het ontbreken van de streng genormeerde context in Vlaanderen niet alleen ruimte voor individualiteit. De situatie verplicht degene die aan zijn trekken wil komen, ertoe.

Met andere woorden: individualiteit is uiteindelijk een ondergeschikte optie. Dat blijkt overigens ook uit het feit dat Vlamingen zich als zeer weinig individualistisch kunnen opstellen – of hoe verklaar je anders analoog hoge cijfers van kijkdichtheid voor Dallas in Vlaanderen en in Duitsland. En weer omgekeerd kunnen Duitsers zeer individualistisch optreden. Omdat de beschikbare speelruimte kleiner is, maken ze overigens ook graag van de gelegenheid daartoe gebruik, wanneer deze zich voordoet.

Nog maar eens een voorbeeld: de automobiellindustrie speelt raak in op de inhaalbehoefte van de Duitsers op het gebied van individualiteit. In negatieve bewoordingen kun je zeggen dat de basisversie van Duitse auto's erg kaal is: een chassis, carrosserie, vier wielen, en een stuur. Dat is het zo ongeveer, om het even of je nu een Golf koopt of een Mercedes. Maar je kunt het fenomeen ook positief uitleggen: de automobilist richt zijn voertuig individueel in. En zo is het uiteindelijk ook. De Japanners hebben allang ontdekt dat het veel goedkoper is de hele uitrusting standaard te leveren, dan bij iedere auto met bijzondere wensen rekening te moeten houden. Dat weten de Duitse automobiefabrikanten natuurlijk ook. Maar de markt, en dat zijn in wezen de Duitsers, heeft het tot dusver anders gewild.

1.8. Improvisatie en flexibiliteit

Een bepaald verschillende omgang hebben Duitsers en Vlamingen met improvisatie en flexibiliteit. Kortweg kun je zonder meer stellen dat Vlamingen wereldkampioenen zijn in het improviseren. Gezien het voorgaande hoeft dat niet te verbazen. Want ook deze gedragscode is geenszins een bewuste keuze, maar vloeit voort uit de ruimere context. Wie in Vlaanderen niet kan improviseren, zij het in het bedrijfsleven, in de politiek of in het dagelijkse leven, is hopeloos verloren. Wie anderzijds in Duitsland wil vertrouwen op zijn improvisatietalent, zal vaak botsen.

We hadden het net over de automobiellindustrie. En mij blijft een voorbeeld bij, dat ik ooit hoorde citeren door een directeur van Ford.

De Europese hoofdzetel, met een grote fabriek, van Ford bevindt zich in Keulen. Maar er zijn ook produktie-eenheden in Groot-Brittannië en in

Vlaanderen. Welnu. Mijn zegsman van Ford vertelde me, na een klaaglied over de werkomstandigheden in Groot-Brittannië, dat in Keulen het productieproces van een leien dakje loopt. Ik zou in herhaling vallen, als ik de gesmeerde hiërarchische structuur zou toelichten. Maar hij zei mij ook dat bij een panne de werknemers in Keulen keurig wachten op de reparatieploeg. In Genk, in Vlaanderen daarentegen, waar men het met de stipte uitvoering van opdrachten misschien een tikkeltje minder nauw neemt, functioneert de produktie minstens zo goed als in Keulen. Want wanneer in Genk een machine kapot gaat, is er altijd wel iemand in de buurt, die spontaan een schroevendraaier bovenhaalt, en het euvel is vaak al verholpen, wanneer de reparatieploeg verschijnt. Niet organisatie, maar improvisatie, komt in dat geval de produktie ten goede.

Dat zijn anekdotes uit één bedrijf. Maar ik vind dat ze het mentaliteitsverschil goed documenteren.

Belangrijk is, geloof ik, de spontaniteit die aan de grondslag ligt van het Vlaamse gedrag, of beter nog: de combinatie van verstand en spontaniteit. De werknemer stelt het probleem vast, en voelt er zich dusdanig bij betrokken dat hij spontaan optreedt, zonder zich eerst af te vragen of dit nu wel of niet zijn taak is.

1.9. Verstand en gevoelens

In tegenstelling tot Vlamingen gaan Duitsers anders om met verstand en gevoelens. Ik stel daarbij zelfs een opmerkelijke kwalitatieve differentiatie vast. Gevoelens zijn ondergeschikt aan het verstand.

Voortdurend hoor ik Duitsers in discussies zichzelf en de tegenpartij vertellen dat ze rustig en zakelijk moeten blijven. Waarom eigenlijk, vraag ik mij dan af? Waarom is het zo onbehoorlijk om je eens goed op te winden, als je wat te verdedigen hebt? De Fransen bijvoorbeeld doen dat toch ook. En je kunt toch niet veronderstellen dat de Fransen stommer zijn dan de Duitsers, om nu maar eens die vergelijking te maken.

Daarbij gebruiken Duitsers wel hun verstand om de gevoelens van de anderen te beïnvloeden. De koorkreet "Aufhören" bij demonstraties, bepaalde bijeenkomsten en zelfs discussierondes met een bepaald gezelschap, is duidelijk niet op de eerste plaats informatief, maar indoctrinerend bedoeld.

Het wijst erop dat Duitsers een strenge scheiding willen maken tussen gevoelens en verstand. Zo naar het motto: met het verstand kun je wat bereiken. Gevoelens zijn stoorfactoren, die je evenwel bij de tegenstander kunt activeren, met de bedoeling om hem buiten spel te zetten.

Natuurlijk denken Duitsers daar niet zo bewust over na, als ik het nu stel. Evenmin zullen Vlamingen er wakker van liggen dat zij bij voorkeur met een cocktail van verstand en gevoelens goochelen. Maar het maakt van hen wel de meest noordelijke Zuideuropeanen. En ze verschillen op dit punt dus wezenlijk van de Duitsers.

1.10 Handigheid en zelfbewustzijn

Van groot belang bij intermenselijke contacten in Duitsland is het zelfbewustzijn. Of correcter: de uitstraling van zelfbewustzijn. Het is de joker, waarmee men het gewicht van zijn argumentatie kan verhogen. En een gebrek aan uiterlijk zelfbewustzijn kan er de oorzaak van zijn, dat men met een objectief sterkere argumentatie toch het onderspit moet delven. Veel meer dan op hun zelfbewustzijn vertrouwen Vlamingen in moeilijke situaties op hun handigheid. Hoewel het een het ander niet hoeft uit te sluiten, wil ik erop wijzen dat men verschillende accenten plaatst.

Niemand geeft graag toe dat hij ongelijk heeft, of fout is. Maar ik meen dat Duitsers het daar bijzonder moeilijk mee hebben. En ik maak er hun zelfbewustzijn verantwoordelijk voor.

We kennen allen de geschiedenis van wijlen Uwe Barschel, destijds deelstaatpremier in Sleeswijk-Holstein, die uiteindelijk in het nauw gedreven door zijn onvermogen om fouten te bekennen, in een Zwitsers hotel zelfmoord pleegde. Hoewel zijn situatie wel bijzonder extreem was, heb ik er vaak afspiegelingen van teruggevonden in de samenleving, maar ook in mijn dagelijkse omgeving in Duitsland.

Wat handigheid in precare situaties vermag, illustreert het voorbeeld van de gewezen Belgische premier Paul Vanden Boeynants, weliswaar een Franstalige christendemocraat, maar uiteindelijk een Brusselaar van Vlaamse oorsprong.

Toen Vanden Boeynants twee jaar geleden ontvoerd werd en kort na zijn vrijlating met de hem typische strijd lust verscheen op een persconferentie, trok meer dan één journalist in twijfel of zijn verhaal wel klopte. Hij maakte immers niet de indruk dagenlang doorgebracht te hebben in de barre omstandigheden die hij kleurrijk beschreef. Tot op heden bestaat er onduidelijkheid over de juiste toedracht van de ontvoering. Maar de heer Van den Boeynants, een paar jaar voordien veroordeeld wegens belastingontduiking tot een voorwaardelijke gevangenisstraf, en toen door de rechter bestempeld als een geboren en onverbeterlijk fraudeur, hoefde nooit ook maar een greintje populariteit in te boeten. Integendeel: ook onder Vlamingen geniet hij, omwille van zijn handigheid, hoog aanzien.

De twijfels omtrent de echtheid van zijn ontvoering rezen overigens niet zozeer in de Belgische, dan wel in de buitenlandse pers.

1.11. Polarisatie en extremisme

De bereidheid van de Duitsers om opgelegde normen te aanvaarden, om zichzelf te beschouwen als een deel van een hiërarchische structuur, om zich te identificeren met een groter geheel en hun zuinige omgang met het soort individualiteit, dat het wezen van de Vlaming uitmaakt, leidt niet alleen tot een goed georganiseerde samenleving, maar is tevens een gunstige voedingsbodem voor polarisatie en extremisme.

Streng normering laat immers weinig compromissen toe. Voor meningen en overtuigingen, die afwijken van de algemene norm, is er minder speelruimte, naarmate de norm strenger gehandhaafd wordt.

In het ene geval kan dit leiden tot polarisatie: twee tegengestelde visies komen lijnrecht tegenover elkaar te staan. Ik meen dat de opkomst van de Groenen in dit land dit illustreert, en dan met name de ontwikkeling binnen de partij. De Groenen streefden van meet af aan basisdemocratie na, democratie van onderuit, een duidelijke reactie op de normering van bovenaf. Maar binnen de beweging, later binnen de partij, waren er twee tegengestelde stromingen: de ene pleitte voor een realistische aanpak, en zocht op een in mijn ogen nogal on-Duitse wijze naar compromissen met de politieke omgeving; de andere wilde strikt vasthouden aan de eigen norm, en kreeg het etiket fundamentalistisch te zijn. Beide samen, en dan de tegenstelling tussen beiden, leidde tot de polarisatie die ik bedoel.

Polarisatie en extremisme zijn in hun politieke betekenis nauw met elkaar verwant. Hoewel de fenomenen in structuur en oorsprong, en daardoor ook in hun maatschappelijke betekenis, volkomen van elkaar verschillen, meen ik wel degelijk een analoge radicaliteit te kunnen vaststellen bij de nationaalsocialisten van destijds, bij de Rote Armee Fraktion en bij de rechtse extremisten, die op dit ogenblik een hoogconjunctuur lijken te beleven. Analoo, omdat ze optreden met eigen normen, waaraan ze zelfs de meest fundamentele ethische waarden ondergeschikt maken.

Ik behoor niet tot degenen die geloven dat de geschiedenis zich dusdanig herhaalt dat de toekomst voorspelbaar wordt. Maar ik stel wel vast dat Duitsers, die graag beweren dat ze hun lessen uit de geschiedenis getrokken hebben, zich vergissen, wanneer ze politiek extremisme op de eerste plaats verklaren als een tijdsfenomeen, en niet als de uiting van een geaardheid, die typisch Duits is.

2. Consequenties

2.1. Politiek

Het extremisme is de negatieve keerzijde van de typisch Duitse consequente houding. Gezien het voorgaande, kan ik niet beweren dat Duitsers uitblinken in democratisch bewustzijn. Maar ze hebben zich in het westen van Duitsland wel ontwikkeld tot de beste politieke democraten, die ik ken. Met dezelfde aangeboren neiging om een politiek systeem consequent toe te passen, waren de Oostduitsers tot voor kort de meest succesvolle communisten in Oost-Europa. Dat de beste kapitalisten en de beste communisten Duitsers waren, is dus geen toeval. De jongste geschiedenis van de voormalige DDR, van de nieuwe deelstaten, zoals we eufemistisch zeggen, biedt de unieke gelegenheid om te observeren hoe Duitsers, en dan met name de Oostduitsers dus in dit geval, hun identiteit aanpassen aan nieuwe opgelegde normen. Moeiteloos gaat het niet, maar wanneer ik praat met mensen in het oosten, sta ik steeds weer versteld van de bereidheid om zich te onderwerpen. In het westen van de Bondsrepubliek valt wel op dat de Oostduitsers zich 40 jaar geschikt hebben naar de communistische machthebbers. Maar ik vind maar weinig aandacht voor deze actuele onderwerping. Dat wijst erop dat men ze vanuit het Westduitse standpunt als onvermijdelijk en normaal beschouwt, terwijl ze in mijn Vlaamse ogen volkomen abnormaal en onbegrijpelijk is.

2.2. Produktiviteit

Behalve het politieke systeem komt de Duitse houding in de regel ook de economie ten goede. Getuige de rol van Duitsland in Europa. Zelfs de vanuit het kapitalistische standpunt verguisde communistische DDR-economie deed het, naar planeconomische normen, verbazingwekkend goed.

2.3. Levenskwaliteit

Waarbij we produktiviteit, en de daaruit voortvloeiende welvaart, en levenskwaliteit niet met elkaar mogen verwarren. Levenskwaliteit is niet alleen moeilijk definieerbaar, maar nog moeilijker meetbaar. We neigen ertoe de levenskwaliteit kwantitatief te omschrijven. En dat is natuurlijk een contradictio in terminis. Wanneer Oostduitsers in het verleden meenden, dat het leven in het westen van Duitsland beter was, dan had dat niet alleen, en misschien — ik ben daar voorzichtig — niet op de eerste plaats te maken met politieke vrijheden, maar zeer zeker ook en dus misschien

vooral met materiële welvaart. Men meende de kwaliteit te kunnen afleiden uit koopbare waren.

Hierop dieper ingaan, zou leiden tot een filosofische discussie. Maar indien we met levenskwaliteit bedoelen het zich goed voelen in zijn levensomstandigheden, dan heeft dat allicht weer te maken met de aanvaarding van normen, die de levenscontext bepalen. Wat dat betreft moeten de Oostduitsers op dit ogenblik zeker aan levenskwaliteit inboeten, zij het slechts voor een overgangperiode.

Als Vlaming heb ik het met de levenskwaliteit in Duitsland moeilijk. Niet dat ik hier ongelukkig ben. Maar ik mis, ook na ruim 10 jaar, nog steeds de waarschijnlijk typisch Vlaamse individualiteit in het dagelijkse leven.

Toen ik de gewezen cultuurraad van de Belgische Ambassade, de heer Adelin de Buck, die meer dan 20 jaar in Duitsland heeft gewerkt, vroeg waarom hij dit jaar bij zijn pensionering terugkeerde naar België, vatte hij het kort, maar voor mij zeer verstaanbaar samen: omdat ik daar iemand ben, ook als gepensioneerde; in Duitsland was ik iemand als cultuurraad.

Met andere woorden: de functie, die iemand tot onderdeel van een groter geheel maakt, bepaalt zijn identiteit meer dan de persoonlijkheid.

3. Vergelijking Nederlanders–Duitsers

Uit het voorgaande valt af te leiden dat Vlamingen en Duitsers toch nogal van elkaar verschillen. Dat is misschien minder verbazend dan mijn overtuiging dat de verschillen tussen Vlamingen en Nederlanders niet kleiner zijn dan tussen Vlamingen en Duitsers, meer nog dat, vanuit mijn Vlaams standpunt, Nederlanders en Duitsers heel wat met elkaar gemeen hebben. Omdat Vlamingen en Nederlanders dezelfde taal spreken, worden tussen beiden wel eens snel culturele overeenkomsten verondersteld, die er niet zijn. Maar Vlamingen en Nederlanders hebben, op een onbeduidend intermezzo na, gedurende vier eeuwen elk hun eigen geschiedenis en dus onderling onafhankelijke ontwikkeling gehad.

3.1. Germaans karakter

Het meest opmerkelijk is misschien wel dat mijn Noordnederlandse taalgenoten op mij een typisch Germaanse indruk maken. En dan heb ik het met name over de manier waarop mensen met elkaar omgaan. Op een schaal met aan het ene uiteinde spontaan individualisme en aan de andere kant georganiseerd collectivisme, zou ik globaal gesproken Zuideuropea-

nen en Noordeuropeanen tegenover elkaar kunnen plaatsen. Welnu, wanneer ik de Duitsers een hoge score geef voor collectivisme, en dan bedoel ik dat natuurlijk in de brede sociale, en niet in de enge economische zin, dan komen de Nederlanders daar waarschijnlijk onmiddellijk achter. Vlamingen behoren volgens mij in de andere helft van de schaalverdeling, weliswaar niet aan het uiteinde, waar we misschien Spanjaarden en Italianen kunnen aantreffen, maar toch ook niet al te dicht bij het midden. Tot zover dit rudimentaire onderscheid.

3.2. Duits–Nederlands–Vlaams

Net als in Duitsland, valt mij in Nederland een zekere normerings- en sterker nog de daarmee gepaard gaande organisatiedrang op. In het landschap bijvoorbeeld zijn typisch Nederlands in Vlaamse ogen minder de windmolens, dan wel de uniforme woonwijken. Nederlanders brengen een in Vlaanderen ongekend solidariteitsgevoel op. Zo maakt in het zuiden van de Nederlanden steeds weer indruk hoeveel geld de noorderburen verzamelen bij televisiecampagnes voor het één of het andere goede doel. Dat druist helemaal in tegen de traditionele opvatting in Vlaanderen dat Nederlanders zuinig zouden zijn – een misvatting overigens die voortvloeit uit een klassiek stereotiep vooroordeel.

Voorts komen Nederlanders op Vlamingen vaak over als principieel en zelfs onbuigzaam, hoewel ze tegelijkertijd de grotere discussiecultuur hebben. Het is mijn ervaring dat bij discussies Nederlanders vaak een hoger doel vooropstellen, en bereid zijn hun persoonlijke inzichten daaraan ondergeschikt te maken; Vlamingen van hun kant stellen het bereiken van een compromis voorop, en zijn best bereid daarvoor principes op de helling te plaatsen en ook de eigen mening te herzien; Duitsers zijn principieel, zoals de Nederlanders, maar wijken slechts moeizaam van een ingenomen standpunt af.

Nederlanders zijn net als Duitsers in de ogen van Vlamingen misschien net daardoor bijzonder zelfbewust, soms zelfs arrogant en, in het geval van de Nederlanders, betweterig en schoolmeesterachtig. Anderzijds komen de Nederlanders over als liberaal en vrijheidslievend.

Toch maken in het algemeen Nederlanders op Vlamingen niet een positieve indruk. Mijn persoonlijke ervaring is dan weer heel anders. In een samenwerkingsverband heb ik veel liever te maken met Nederlanders dan met landgenoten, omdat de Nederlanders berekenbaarder en fairder zijn. Efficiënter vind ik hen dan weer niet. Vlamingen zijn, geloof ik, pragmatischer.

4. Verklaringen

Van een psycholoog heb ik ooit de mooie metafoor gehoord: je persoonlijkheid, dat is een rugzak, waarin je al je ervaringen stopt. Je kunt er niet omheen, zei de man, dat alles wat je hebt meegemaakt vroeg of laat weer een rol gaat spelen, omdat je het nu eenmaal hebt meegemaakt.

Van groepen zou je misschien hetzelfde kunnen zeggen: het karakter van een volk, in ons geval van Duitsers, Nederlanders en Vlamingen, valt voor een deel te verklaren met het verleden van dit volk. Dat is zeker een belangrijke, zo niet de belangrijkste, drijfveer voor historisch onderzoek.

4.1. Historisch

Het is niet mijn taak om op de historische analyse dieper in te gaan, maar een paar persoonlijke kanttekeningen wil ik toch kwijt. Ik geloof dat we drie wezenlijke elementen niet over het hoofd kunnen zien.

Ten eerste, wat de Duitsers betreft, dat er een traditionele verhouding bestaat tussen machthebbers en het volk. In Duitse steden treffen we vaak de residentie van de machthebber aan. En dat is meer dan symbolisch. Vorst en volk leefden in een symbiose, die ik herken in de bereidheid van de Duitsers om gezag en hiërarchie te aanvaarden.

Ten tweede, wat de Nederlanders betreft, dat dit volk als het ware gedistilleerd is uit de elite van de middeleeuwse Nederlanden. Als jonge natie heeft Nederland in de zeventiende eeuw een enorme opgang gemaakt, terwijl de Zuidelijke Nederlanden, in casu Vlaanderen, wegzonken in een economisch en politiek moeras.

En ten derde, wat de Vlamingen betreft, dat zij door de geschiedenis, die door de scheiding van de Nederlanden gedetermineerd werd, een volk van plantrekkers zijn geworden, doordrongen van andere Europese invloeden, weliswaar met een uitgesproken eigen identiteit, maar niet met de standvastigheid, die grote persoonlijkheden kenmerkt.

4.2. Religieus

Voor de drie volkeren heeft bovendien de kerkgeschiedenis een voorname rol gespeeld. Niet toevallig zijn katholicisme en protestantisme in Europa een noord-zuid-verschijnsel. En daarom is het zeer zeker ook geen toeval dat het katholieke Vlaanderen als het uiterste noorden van Zuid-Europa moet beschouwd worden.

Het protestantisme heeft niet alleen nieuwe politieke ontwikkelingen mogelijk gemaakt. Het was tevens het gevolg van een ingesteldheid, die de

Noordeuropeanen kenmerkt. En het gaf de, etnologisch gesproken, Germaanse mentaliteit de kans op een verdere authentieke ontwikkeling. De bijbelvertaling van Luther was niet alleen een zich afwenden van Rome. Ze was tevens een uiting van en een basis voor het Germaanse (in de brede zin van het woord) zelfbewustzijn. Deze impuls heeft, als je zo wil, Vlaanderen gemist.

5. Slotwoord: oordelen en stereotypen

Ik kom tot een afronding. Bij al wat ik gezegd heb over Duitsers, Nederlanders en Vlamingen, mogen we niet vergeten dat het gaat om een veralgemening, met alle tekortkomingen vandie. Ik heb gedaan alsof er Duitsers, Nederlanders en Vlamingen bestaan, en geen onderscheid gemaakt tussen Beieren, Saksers, Brabanders, Limburgers en Hollanders.

Bovendien houdt iedere veralgemening in dat ze wel geldt voor de globaliteit, maar geenszins voor elk deel daarvan. Er bestaan natuurlijk chaotische Duitsers, onzelfzekere Nederlanders en arrogante Vlamingen. Dat is zo voor de hand liggend dat we het misschien wel eens zouden kunnen vergeten. Wat niét zou bijdragen tot het vinden van de waarheid.

Toch vind ik globalisering zinvol. Omdat ik niet in staat ben om voortdurend alles te beoordelen, ben ik voor mijn oriëntatie aangewezen op stereotypen. Dat is niet fout, als deze maar voldoende gefundeerd zijn. En ik hoop dat we daartoe met zijn allen een steentje kunnen bijdragen.